DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-559-4-25

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Мерцалов Д. Ю.

ВСТУП

Збройні конфлікти сучасності, що супроводжуються тимчасовою окупацією територій, призводять до систематичних порушень прав людини, що вимагає розробки ефективних механізмів їх відновлення. У період окупації громадяни стикаються з обмеженнями свободи пересування, вираження поглядів, а також із порушеннями фундаментальних прав, включно з правом на життя та особисту недоторканність. Повернення територій під контроль держави ставить перед правовою системою завдання не лише відновлення інфраструктури, а й створення дієвих механізмів для реабілітації постраждалого населення та гарантування доступу до правосуддя.

Міжнародні правові стандарти визначають обов'язки держав щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів і після їх завершення. Женевські конвенції та додаткові протоколи до них[1] передбачають розслідування воєнних злочинів, притягнення винних до відповідальності, а також надання компенсацій жертвам правопорушень, спричинених окупаційним режимом. Гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами є необхідною умовою ефективної реалізації правових інструментів на практиці.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[2] регламентує правові гарантії для осіб, які зазнали порушень прав внаслідок окупації. Відновлення документів, компенсація за втрачене майно та доступ до правосуддя становлять основні механізми державної політики у цій сфері. Реалізація цих положень супроводжується низкою викликів, серед яких проблеми координації між державними органами, необхідність фінансування та створення спеціалізованих інституцій для роботи з постраждалими.

Ефективність процесу відновлення прав людини на деокупованих територіях значною мірою залежить від комплексного підходу, що поєднує міжнародні зобов'язання, внутрішні правові реформи та

[1] Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

[2] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

координацію державних інституцій. Забезпечення належного захисту прав громадян у постконфліктний період вимагає не лише правового врегулювання, а й системних змін у підходах до реалізації державної політики у сфері правосуддя та реінтеграції.

Отже, метою цього дослідження є аналіз існуючих правових механізмів відновлення прав людини на деокупованих територіях України, оцінка їхньої ефективності та розробка рекомендацій щодо їх удосконалення. Особлива увага приділяється досвіду інших країн у подоланні наслідків окупації, а також можливостям імплементації міжнародних стандартів у національну правову систему.

1. Виникнення передумов проблеми та формулювання проблеми

Юридичні наслідки тимчасової окупації територій України безпосередньо впливають на правовий статус населення, що проживає на цих територіях. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[3] визначає, що такі території залишаються невід'ємною частиною України, а їхній правовий режим регулюється Конституцією та законами держави. Однак в умовах окупації реалізація прав та свобод громадян піддається суттєвим обмеженням, що ускладнює забезпечення їхніх законних інтересів.

Відсутність визнання Україною юридичних актів, виданих окупаційною владою, є одним із ключових аспектів правового статусу таких територій. Законодавство передбачає, що будь-які документи, видані незаконними адміністраціями, не створюють правових наслідків. Виняток становлять лише документи, що підтверджують факти народження, смерті, реєстрації або розірвання шлюбу, оскільки вони можуть слугувати підставою для державної реєстрації відповідних актів цивільного стану. Встановлення таких фактів часто потребує судового втручання, що ускладнює процедуру для громадян та збільшує навантаження на судову систему.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»[4] передбачає механізми встановлення спеціального правового статусу для осіб, зниклих під час збройного конфлікту або окупації. Реєстрація таких осіб у Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, дозволяє розпочати офіційне розслідування їхнього зникнення, забезпечити правовий захист майнових і немайнових прав зниклих осіб, а також гарантувати підтримку їхнім родичам.

[3] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

[4] Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

Особливий правовий статус мають також внутрішньо переміщені особи (ВПО), які залишили окуповані території через загрози їхньому життю та безпеці. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»[5] гарантує таким громадянам право на отримання довідки про взяття на облік ВПО, що є підставою для отримання державної допомоги, забезпечення соціальних прав і доступу до адміністративних послуг. Практична реалізація цих гарантій супроводжується труднощами, зокрема через бюрократичні перешкоди та недостатню обізнаність ВПО про свої права та можливості.

Втрата або пошкодження майна внаслідок окупації залишається одним із ключових викликів для постраждалих осіб після деокупації. Відновлення прав власності та компенсація за завдані збитки вимагають юридичного врегулювання, однак цей процес часто ускладнюється через втрату чи знищення відповідних документів. Незаконні операції з нерухомим майном, здійснені на окупованих територіях, створюють додаткові правові колізії, що потребують офіційного перегляду та визнання в рамках національної правової системи.

Українське законодавство встановлює, що будь-які угоди щодо нерухомого майна, укладені під юрисдикцією окупаційної влади, не мають юридичної сили. Відсутність визнання таких договорів формує правову невизначеність як для власників майна, так і для потенційних покупців, що ускладнює цивільний обіг та відновлення економічної стабільності на деокупованих територіях. Судові процедури, необхідні для підтвердження прав власності, вимагають часу, юридичного супроводу та доступу до архівних документів, які можуть бути пошкоджені або знищені внаслідок бойових дій.

Порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях України набули системного характеру, що виражається у дискримінації, примусовому нав’язуванні громадянства та обмеженні основних свобод. Політика окупаційної влади спрямована на придушення національної ідентичності та підрив правового статусу українського населення.

Дискримінація за національною ознакою проявляється в обмеженні права на освіту українською мовою. В освітніх закладах запроваджуються російські освітні стандарти, що супроводжується витісненням української мови з навчального процесу. Політика так званої «денацифікації» фактично означає заборону або суттєве обмеження викладання українською мовою, що суперечить міжнародним стандартам у сфері освіти. Подібні дії порушують

[5] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

основоположне право людини на здобуття освіти рідною мовою та створюють загрозу культурній ідентичності українського народу[6].

Примусове нав'язування російського громадянства є ще одним порушенням, що має системний характер. Комітет ООН з прав людини визнає практику масової паспортизації на окупованих територіях України незаконною[7], кваліфікуючи її як дискримінацію за національною ознакою. Громадянам, які відмовляються отримати російські паспорти, загрожують обмеження прав, депортація або неможливість отримати доступ до соціальних послуг. Атмосфера примусу та страху, що формується внаслідок цих дій, суперечить нормам міжнародного гуманітарного права та принципам непорушності громадянських прав осіб, що перебувають під окупацією.

Придушення основних свобод проявляється через обмеження свободи слова, зібрань та пересування. Переслідування проукраїнських активістів, журналістів та осіб, які відкрито висловлюють незгоду з окупаційним режимом, стало поширеною практикою. Зафіксовані випадки незаконних арештів, тортур, насильницьких зникнень та позасудових страт свідчать про масштабні порушення прав людини. Систематичні репресії спрямовані на ліквідацію будь-яких проявів громадянського опору окупації та встановлення атмосфери залякування серед місцевого населення.

Обмеження свободи пересування унеможливлює вільне переміщення громадян між тимчасово окупованими територіями та підконтрольною Україні частиною держави. Встановлення жорстких правил перетину лінії розмежування ускладнює доступ населення до медичних послуг, освіти та працевлаштування. Внутрішньо переміщені особи та громадяни, які намагаються залишити окуповані території, стикаються з додатковими перешкодами, що обмежують їхні базові права[8].

Правові виклики, з якими стикаються постраждалі особи після деокупації, ускладнюють процес відновлення їхніх прав та інтеграції в правове поле держави. Основні проблеми охоплюють відновлення документів, реалізацію соціальних гарантій, притягнення винних до відповідальності та врегулювання питань власності.

---

[6] Кравчук І.І. Дискримінація за національною ознакою на окупованих територіях через призму обмеження права на освіту як прояв геноциду українського народу. Поліський національний університет. Конституційне право; муніципальне право. С. 7-13/ URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/2.pdf

[7] Комітет ООН визнав примусове нав'язування громадянства РФ мешканцям окупованого Криму порушенням прав людини. URL: https://suspilne.media/crimea/741945-komitet-oon-viznav-primusove-navazuvanna-gromadanstva-rf-meskancam-okupovanogo-krimu-porusennam-prav-ludini/

[8] Резнікова О.О., Сьомін С.В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-05/konf_Dondas-157ee.pdf

Відсутність особистих документів, втрачених або знищених під час окупації, створює суттєві перешкоди у доступі до соціальних послуг, медичної допомоги та працевлаштування. Додаткову складність становить наявність документів, виданих окупаційними адміністраціями, які не мають юридичної сили відповідно до українського законодавства. Виняток становлять лише документи, що підтверджують факти народження, смерті, реєстрації або розірвання шлюбу. Офіційне визнання таких актів потребує додаткових правових процедур, включно із судовим встановленням відповідних фактів, що затягує процес і створює додаткове навантаження на судову систему.

Відновлення справедливості та притягнення винних до відповідальності є ще одним важливим аспектом правового врегулювання. Злочини, вчинені під час окупації, включаючи умисні вбивства, катування, незаконну депортацію та інші воєнні злочини, потребують ретельного розслідування та судового переслідування. Встановлення обставин злочинів ускладнюється відсутністю доказів, знищенням документів, а також переміщенням підозрюваних на територію держави-агресора.

Застосування міжнародних механізмів правосуддя також стикається з труднощами. Європейський суд з прав людини залишається важливим інструментом захисту прав громадян України, однак виконання його рішень щодо Російської Федерації ускладнюється відсутністю механізмів примусового виконання. Денонсація Росією Європейської конвенції з прав людини 16 березня 2022 року фактично позбавила постраждалих осіб можливості домагатися відновлення своїх прав через міжнародну судову систему. Відмова Росії від дотримання міжнародних зобов'язань свідчить про ігнорування нею принципів верховенства права та міжнародного гуманітарного права[9].

Забезпечення соціальної підтримки постраждалих осіб є невід'ємним елементом процесу реінтеграції. Доступ до медичних послуг, житла та працевлаштування відіграє ключову роль у відновленні нормального життя після деокупації. Однак, на практиці реалізація цих прав ускладнюється через бюрократичні перепони та недостатню координацію між державними органами. Відсутність комплексної програми соціальної адаптації для осіб, що повертаються на звільнені території, посилює труднощі реінтеграції. Руйнування інфраструктури, нестача робочих місць та обмежений доступ до соціальних послуг створюють додаткові виклики для громадян, які прагнуть повернутися до місць постійного проживання.

[9] Правова допомога на деокупованих територіях: з якими проблемами стикаються мешканці? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/pravova-dopomoha-na-deokupovanykh-terytoriiakh-z-iakymy-problemamy-stykaiutsia-meshkantsi/

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»[10] гарантує таким громадянам право на отримання довідки про взяття на облік ВПО, що є підставою для отримання державної допомоги та реалізації соціальних прав. Проте, на практиці внутрішньо переміщені особи стикаються з труднощами у реалізації своїх прав через складні адміністративні процедури та недостатню обізнаність про наявні механізми державної підтримки.

2. Аналіз існуючих правових механізмів відновлення прав людини

Реінтеграція деокупованих територій України є складним процесом, що вимагає чіткої правової регламентації та застосування спеціальних механізмів державного управління. Відновлення територіальної цілісності та захист прав громадян на звільнених територіях ґрунтується на положеннях Конституції України, яка закріплює принципи суверенітету та непорушності державних кордонів.

На основі конституційних норм розроблено спеціальні закони та підзаконні акти, що регулюють питання деокупації, правового статусу територій та відновлення державного управління. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає статус таких територій та встановлює механізми захисту прав громадян, які зазнали порушень унаслідок тимчасової окупації.

Кабінет Міністрів України ухвалює постанови, що деталізують процедури та заходи, необхідні для ефективної реінтеграції. Постанова від 6 грудня 2022 року №1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією»[11] визначає критерії класифікації таких територій. Офіційне закріплення статусу територій дозволяє застосовувати спеціальні заходи державної політики, спрямовані на забезпечення соціального захисту громадян та відновлення інфраструктури.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України здійснює нормативне регулювання заходів з реінтеграції шляхом прийняття відповідних наказів. Документ від 22 грудня 2022 року №309 затверджує «Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією»[12], що є

[10] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

[11] Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text

[12] Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text

основою для визначення державної політики щодо відновлення цих регіонів. Постійне оновлення цього переліку відображає динамічний характер процесу реінтеграції. Останні зміни внесено наказом від 29 жовтня 2024 року №388, що враховує зміни в оперативній обстановці.

Органам місцевого самоврядування відводиться ключова роль у процесі реінтеграції, оскільки вони є безпосередніми виконавцями державної політики на місцях та забезпечують реалізацію заходів, спрямованих на відновлення життєдіяльності деокупованих громад. Законодавство визначає їхні повноваження у сферах відновлення інфраструктури, забезпечення правопорядку та надання соціального захисту населенню. Дослідження у сфері місцевого самоврядування підкреслюють, що ефективне управління на муніципальному рівні є необхідною умовою успішної реінтеграції[13].

Особливе значення має інформаційна реінтеграція населення деокупованих територій, що є важливим елементом державної політики. Відновлення українського інформаційного простору передбачає боротьбу з дезінформацією, поширеною окупаційними адміністраціями, а також зміцнення національної ідентичності. Для реалізації цих завдань застосовуються нормативно-правові, соціальні, освітні та культурні заходи. Впровадження програм національно-патріотичного виховання, а також заходів інформаційної безпеки сприяє формуванню громадянської свідомості та соціальної згуртованості населення[14].

Правовий захист постраждалих від збройної агресії та тимчасової окупації здійснюється як на національному рівні, так і в міжнародних судових інстанціях. Українська держава забезпечує правове представництво громадян у національних судах, сприяє підготовці справ для подання до Європейського суду з прав людини та інших міжнародних судових установ. Захист прав громадян, які зазнали утисків під час окупації, є важливим напрямом державної політики у сфері правосуддя та міжнародного співробітництва[15].

Визнання або невизнання судових рішень, ухвалених окупаційними органами, залишається важливим правовим питанням після деокупації.

---

[13] Демиденко В.О. Роль місцевого самоврядування в реінтеграції деокупованих територій України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ ІІ. Конституційне право; муніципальне право. С. 58-64. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/10.pdf

[14] Інформаційна реінтеграція населення деокупованих регіонів України. Загальна короткострокова програма підвищення кваліфікації. київський національний університет імені Тараса Шевченка. Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби. Київ, 2023. URL: https://ipacs.knu.ua/pages/dop/363/files/5f6768eb-5517-4e4c-b412-a884f43699c1.pdf

[15] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». Указ Президента України №117/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533

Юридична оцінка цих рішень впливає на правовий статус громадян та визначає можливість їхньої апеляції або скасування. Українське законодавство передбачає механізми перегляду рішень, ухвалених під контролем окупаційної влади, що дозволяє забезпечити відновлення справедливості та правову визначеність у регулюванні правових відносин[16].

Як зазначалось в попередньому розділі, втрата або пошкодження особистих документів під час окупації залишається поширеною проблемою, що ускладнює відновлення правового статусу громадян після деокупації. Офіційне підтвердження особи та громадянства є необхідною умовою для реалізації правових та соціальних гарантій.

Відновлення паспорта громадянина України здійснюється через територіальні органи Державної міграційної служби (ДМС), центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) або центри обслуговування громадян «Паспортний сервіс». Заявнику необхідно подати заяву про втрату паспорта, документ, що посвідчує особу (за наявності), та інші необхідні документи. Процедура відновлення паспорта передбачає ідентифікацію особи, що може ускладнюватися у випадках втрати всіх наявних документів[17].

Особи, які втратили громадянство України та мають намір його поновити, повинні подати відповідну заяву, три фотокартки, довідку про припинення громадянства та декларацію про відсутність іноземного громадянства. Порядок поновлення громадянства визначається Законом України «Про громадянство України» та відповідними підзаконними актами. Процедура потребує офіційного підтвердження правового статусу особи та відсутності інших громадянств[18].

Відновлення прав власності на нерухоме майно, документи на яке були втрачені під час окупації, здійснюється декількома способами залежно від часу реєстрації прав. Якщо право власності було зареєстровано до 2003 року, необхідно звернутися до нотаріуса, який видав відповідний документ, або до нотаріального архіву. Для майна, зареєстрованого після 2003 року, інформація зберігається в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, доступ до якого можна отримати через нотаріуса або центр надання адміністративних послуг[19].

---

[16] Як Україна повинна реагувати на судові рішення, видані в окупації? URL: https://zmina.info/articles/yak-ukrayina-povynna-reaguvaty-na-sudovi-rishennya-vydani-v-okupacziyi/

[17] Як херсонцям відновити втрачені внаслідок підтоплення документи – поради юристки. URL: https://suspilne.media/kherson/524679-ak-hersoncam-vidnoviti-vtraceni-vnaslidok-pidtoplenna-dokumenti-poradi-uristki/

[18] Поновлення у громадянстві України. URL: https://dmsu.gov.ua/poslugi/nabuttya-gromadyanstva-ukrajni/ponovlennya-u-gromadyanstvi-ukrajni.html

[19] Як відновити втрачені через війну документи на житло. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3705238-ak-vidnoviti-vtraceni-cerez-vijnu-dokumenti-na-zitlo-tri-varianti.html

Документи, видані окупаційними адміністраціями, не визнаються українським законодавством. Для офіційного підтвердження правового статусу після деокупації необхідно пройти процедуру верифікації або повторного отримання відповідних документів відповідно до чинних правових норм. Запровадження ефективних процедур підтвердження правового статусу сприятиме зменшенню правової невизначеності та забезпеченню захисту прав громадян на звільнених територіях[20].

Міжнародні правові механізми відіграють вирішальну роль у процесі реінтеграції деокупованих територій та забезпеченні відновлення прав людини. Діяльність міжнародних судових та арбітражних інституцій, співпраця з міжнародними організаціями та виконання їхніх рекомендацій формують основу для ефективного правового врегулювання наслідків окупації.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) забезпечує судовий захист для осіб, які зазнали порушень прав унаслідок збройного конфлікту та тимчасової окупації. Коли національні засоби правового захисту вичерпані або виявилися неефективними, громадяни можуть звертатися до ЄСПЛ для відновлення своїх прав. Рішення цього суду є обов'язковими для виконання державами-учасницями, що сприяє приведенню національного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Особливе значення мають справи, які стосуються порушень прав людини на окупованих територіях, оскільки їх розгляд дозволяє встановити юридичну відповідальність та відновити права потерпілих[21].

Міжнародний кримінальний суд (МКС) здійснює розслідування найтяжчих міжнародних злочинів, серед яких геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Визнання Україною юрисдикції МКС щодо злочинів, скоєних на її території з 2014 року, відкриває можливість для судового переслідування осіб, відповідальних за порушення міжнародного гуманітарного права. Робота цього суду сприяє встановленню справедливості, документуванню злочинів та притягненню винних до відповідальності[22].

Організація Об'єднаних Націй (ООН) забезпечує моніторинг ситуації на деокупованих територіях України та сприяє розробці стратегій з реінтеграції населення. Моніторингова місія ООН з прав людини здійснює спостереження за порушеннями прав, надає рекомендації державним органам та сприяє міжнародному діалогу щодо механізмів правового захисту. Співпраця з Радою ООН з прав людини дозволяє

[20] Пріоритетні кроки української держави після деокупації Криму. URL: https://ppu.gov.ua/press-center/priorytetni-kroky-ukrayinskoyi-derzhavy-pislya-deokupatsiyi-krymu/

[21] Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. URL: https://everlegal.ua/rol-ta-mistse-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-systemi

[22] Катеренчук, І. С. Міжнародне гуманітарне право під час воєнного стану. 2022.

впроваджувати міжнародні стандарти захисту прав людини та створювати умови для їх ефективної реалізації в національній правовій системі[23].

Рада Європи надає експертну та технічну допомогу, спрямовану на реформування правової системи України. Імплементація європейських стандартів до національного законодавства сприяє зміцненню верховенства права, що є важливим елементом реінтеграції деокупованих територій. Окремі проєкти Ради Європи стосуються захисту прав внутрішньо переміщених осіб, розвитку механізмів правосуддя та забезпечення належного правового регулювання для постраждалого населення[24].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) здійснює моніторинг безпекової та гуманітарної ситуації, що сприяє оцінці реального стану справ на деокупованих територіях. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ збирає інформацію про порушення прав людини, розробляє рекомендації для їхнього усунення та забезпечує прозорість процесу реінтеграції[25].

Україна активно працює над впровадженням рекомендацій міжнародних організацій, спрямованих на реінтеграцію деокупованих територій та відновлення прав людини. Виконання міжнародних рекомендацій сприяє реформуванню судової системи, розширенню механізмів захисту прав внутрішньо переміщених осіб та посиленню юридичних інструментів для забезпечення відповідальності за порушення міжнародного права.

Ефективна співпраця з міжнародними організаціями дозволяє Україні отримати правову, технічну та фінансову підтримку, необхідну для впровадження довгострокових рішень у сфері правосуддя, компенсації збитків та соціальної реінтеграції населення. Комплексний підхід до реалізації цих заходів забезпечує сталий розвиток правової системи та сприяє відновленню миру в регіоні[26].

---

[23] Співробітництво з ООН. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/content/spivrobitnictvo-z-oon.html?PrintVersion

[24] Посібник із застосування європейської конвенції з прав людини під час надзвичайної ситуації (кримінальне судочинство). Київ, 2023. URL: https://rm.coe.int/guide-to-applying-article-15-of-the-echr/1680ac59d5

[25] Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Міністерство закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi

[26] Мороз К. Практика національного реагування на внутрішнє переміщення в Україні. Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні» в межах Плану дій Ради Європи для України на 2015-2017 роки. URL: https://rm.coe.int/-/1680794ccf

3. Оптимізація правових механізмів та напрямки їх удосконалення

У відповідь на виклики, спричинені збройною агресією проти України, держава активно впроваджує законодавчі ініціативи, спрямовані на захист постраждалих осіб. Ці ініціативи охоплюють різні аспекти, зокрема компенсацію за втрачене майно, соціальну підтримку та забезпечення житлом.

Одним із ключових напрямів є розробка механізмів обліку та компенсації за знищене, пошкоджене або незаконно привласнене окупаційною владою майно. Законодавчі ініціативи передбачають створення єдиного реєстру постраждалого майна та впровадження прозорих процедур для отримання компенсацій. Важливо, щоб ці механізми усували дискримінаційні підходи, пов'язані з часом або місцем завдання шкоди, забезпечуючи рівний доступ усіх потерпілих до національних та міжнародних компенсаційних програм[27].

У 2024 році було розроблено низку законопроєктів, спрямованих на вдосконалення соціального захисту ВПО. Зокрема, законопроєкт №10405 від 12 січня 2024 року має на меті забезпечити реалізацію права ВПО на працю та соціальний захист. Однак, згідно з висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, реалізація положень цього законопроєкту може призвести до зменшення дохідної частини відповідних бюджетів, тому до його змісту висловлено зауваження та пропозиції[28].

Інший законопроєкт №11070 від 11 березня 2024 року передбачає встановлення пільгових умов орендної плати для окремих категорій ВПО. Проте Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій надав висновок про відхилення цього проєкту, аргументуючи це необхідністю врегулювання відповідних відносин у базовому законі «Про оренду державного та комунального майна»[29].

Законодавчі ініціативи також спрямовані на реінтеграцію мешканців окупованих територій та підтримку найвразливіших категорій населення. У 2024 році відбулися зміни в урядовій структурі: Міністерство реінтеграції було перейменовано на Міністерство національної єдності України, а повноваження щодо багатьох категорій постраждалих передано Міністерству розвитку. Ці зміни вплинули на

[27] Як Україна має діяти для захисту постраждалих від війни: 13 ключових кроків держави на 2025 рік. URL: https://zmina.ua/event/yak-ukrayina-maye-diyaty-dlya-zahystu-postrazhdalyh-vid-vijny-13-klyuchovyh-krokiv-derzhavy-na-2025-rik/

[28] Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43494

[29] Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо встановлення пільгових умов орендної плати для окремих категорій. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43816

формування політики у сфері реінтеграції та захисту постраждалих осіб, зокрема на розробку стратегій та відновлення роботи міжвідомчих комісій, відповідальних за встановлення фактів позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії.

Особлива увага приділяється створенню умов для розміщення та підтримки людей з інвалідністю та осіб похилого віку, які є найбільш вразливими під час війни. Законодавчі ініціативи передбачають розробку програм забезпечення таких осіб житлом, наданням медичної допомоги та соціальної підтримки, що є необхідним для запобігання гуманітарній катастрофі та забезпечення гідних умов життя для всіх громадян[30].

Україна активно працює над створенням законодавчої бази для компенсації шкоди, завданої громадянам та юридичним особам унаслідок військових дій. Зокрема, Верховна Рада України ухвалила Закон №2923-IX від 23 лютого 2023 року, який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів та диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Цей закон встановлює процедуру подання заяви про компенсацію, вимоги до заявників та механізм розгляду таких заяв[31].

Крім того, уряд затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року №326. Цей документ регулює процедуру оцінки збитків, зокрема реальні втрати земельного фонду, витрати на рекультивацію земель та розмінування територій. Визначення шкоди здійснюється відповідно до методики, затвердженої Міністерством аграрної політики та продовольства України за погодженням з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій[32].

На міжнародному рівні Україна співпрацює з різними організаціями для забезпечення компенсації завданої шкоди. 9 січня 2023 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», яка визнає

[30] Про основні законодавчі ініціативи 2024 року щодо осіб, постраждалих від війни. URL: https://www.vplyv.org.ua/archives/9736

[31] Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2923-20

[32] Стрілець І.Ю. Міжнародно-правовий досвід відшкодування шкоди, що завдана довкіллю під час міждержавних збройних конфліктів: значення для післявоєнного відновлення земель України. проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. № 7. 2023 URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_7_2023

необхідність створення міжнародного механізму відшкодування збитків. Цей документ рекомендує державам створити міжнародний реєстр збитків для документування доказів та інформації щодо шкоди, заподіяної війною фізичним і юридичним особам, а також державі Україна[33].

Також розглядаються варіанти створення арбітражного органу за згодою обох сторін для врегулювання претензій, що виникають у зв'язку з конфліктом. Такий орган може бути створений шляхом укладення двосторонньої угоди між Україною та Росією, що міститиме положення про характер, обсяг, процедуру, винесення рішення та забезпечення виконання позовів. Постійна палата третейського суду могла б бути залучена до такого арбітражу, зокрема у випадках, коли Росія не бажає призначати арбітрів або приймати кандидатури від України[34].

Практичні аспекти компенсації збитків постраждалим особам включають документування втрат, подання заяви про відшкодування та отримання юридичної підтримки. Фіксація пошкодженого майна за допомогою фото, відео та офіційних документів є необхідною умовою для оцінки збитків та отримання компенсації.

Звернення до державних органів із заявою про відшкодування має здійснюватися відповідно до встановлених процедур і строків. Оперативний розгляд таких заяв сприяє реалізації прав постраждалих осіб.

Юридична підтримка дозволяє ефективно захищати інтереси заявників, сприяючи належному розгляду справ. Комплексний підхід, що поєднує національні та міжнародні механізми, забезпечує прозорість процесу та сприяє відновленню прав і територій, постраждалих від збройної агресії.

Необхідно зазначити, що процес компенсації може бути тривалим та вимагати значних зусиль як з боку держави, так і постраждалих осіб. Проте, завдяки комплексному підходу, який поєднує національні та міжнародні механізми, є можливість забезпечити справедливе відшкодування завданої шкоди та сприяти відновленню постраждалих територій та громадян.

У контексті збройного конфлікту та окупації окремих територій України постає нагальна потреба у впровадженні спеціальних судових

---

[33] Правова допомога на деокупованих територіях: з якими проблемами стикаються мешканці? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/pravova-dopomoha-na-deokupovanykh-terytoriiakh-z-iakymy-problemamy-stykaiutsia-meshkantsi/

[34] Моффет Л. Варіанти відшкодування збитків, завданих під час війни в Україні. 2022 URL: https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B2%D1%96%D0%B8%CC%86%D0%BD%D0%B8-%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%CC%88%D0%BD%D1%96-.pdf

процедур для розгляду справ, пов'язаних із окупацією. Це зумовлено необхідністю забезпечення правосуддя в умовах, коли обвинувачені особи часто перебувають поза межами досяжності національної юрисдикції або на тимчасово окупованих територіях.

Однією з ключових процедур, що застосовується в таких випадках, є спеціальне кримінальне провадження за відсутності обвинуваченого, відоме як *in absentia*. Ця процедура передбачена Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК) і дозволяє проводити досудове розслідування та судовий розгляд без присутності підозрюваного або обвинуваченого. Згідно з частиною 2 статті 7 КПК, сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого, зокрема прав на захист та доступ до правосуддя, навіть у разі здійснення провадження за їх відсутності.

Процедура *in absentia* застосовується до обвинувачених, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошені в міждержавний або міжнародний розшук. Це особливо актуально для злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційних правопорушень. Метою впровадження цієї процедури є забезпечення невідворотності покарання, навіть коли обвинувачений перебуває поза межами досяжності національних правоохоронних органів.

Міжнародна практика визнає можливість проведення судових розглядів за відсутності обвинуваченого за певних умов. ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошує, що така процедура не порушує права на справедливий судовий розгляд, за умови, що обвинувачений був належним чином поінформований про розгляд справи та мав можливість захищати свої права. Наприклад, у справі «Сейдовіч проти Італії» ЄСПЛ підкреслив, що заочне постановлення вироку не є порушенням, якщо особа була поінформована про обвинувачення та мала можливість оскаржити рішення[35].

Незважаючи на наявність законодавчих механізмів, впровадження процедури *in absentia* в Україні стикається з низкою викликів. Однією з основних проблем є вимога оголошення обвинуваченого в міждержавний або міжнародний розшук, що може затягувати процес та ускладнювати проведення розслідування. Крім того, забезпечення прав

[35] Мазур М. Кримінальне провадження щодо злочинів, пов'язаних із окупацією Криму та конфліктом на Донбасі, за процедурою in absentia: сучасний стан і перспективи вдосконалення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/22_05_2020_M_Mazyr_1.pdf

обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя в умовах його відсутності потребує додаткових гарантій та механізмів[36].

Для подолання цих викликів пропонується спростити процедури оголошення в розшук та вдосконалити механізми інформування обвинувачених про хід провадження. Також важливо забезпечити ефективний захист прав обвинувачених, надаючи їм можливість оскарження рішень та повторного розгляду справи у разі їхньої появи. Це сприятиме підвищенню ефективності правосуддя та забезпеченню принципу невідворотності покарання за злочини, пов'язані з окупацією.

Інтеграція механізмів перехідного правосуддя у національну правову систему України є ключовим етапом у процесі подолання наслідків збройного конфлікту та забезпечення справедливості для постраждалих осіб. Перехідне правосуддя охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення прав людини, встановлення істини, притягнення винних до відповідальності та запобігання повторенню подібних порушень у майбутньому.

У 2021 році в Україні було розроблено проєкт Закону «Про засади державної політики перехідного періоду» (реєстраційний номер 5844 від 09.08.2021), який визначає основні напрями та механізми реалізації перехідного правосуддя. Цей документ базується на міжнародних стандартах та враховує специфіку українського контексту, зокрема досвід збройного конфлікту на сході країни та тимчасової окупації Криму. Основними складовими концепції є: притягнення до відповідальності винних у порушеннях прав людини, забезпечення права на правду для жертв та суспільства, надання репарацій постраждалим, а також проведення інституційних реформ для гарантування неповторення подібних подій у майбутньому[37].

Розробка та впровадження законодавчих актів, що регулюють питання перехідного правосуддя, є невід'ємною частиною інтеграції цих механізмів у національну правову систему. Окрім згаданого проєкту закону, в Україні триває робота над іншими нормативно-правовими актами, спрямованими на реалізацію принципів перехідного правосуддя. Зокрема, це стосується питань захисту прав внутрішньо переміщених осіб, відшкодування збитків, завданих внаслідок конфлікту, та реформування судової системи для забезпечення ефективного розгляду

[36] JustTalk. IN ABSENTIA під час окупації: місія нездійсненна? Discussion paper. URL: https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper

[37] Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625

справ, пов'язаних із воєнними злочинами та порушеннями прав людини[38].

Інтеграція механізмів перехідного правосуддя в Україні спирається на вивчення міжнародного досвіду та співпрацю з міжнародними організаціями. Важливим аспектом є адаптація успішних практик інших країн до українських реалій, з урахуванням культурних, соціальних та правових особливостей. Зокрема, досвід країн, що пройшли через подібні конфлікти, свідчить про ефективність створення комісій правди, спеціальних трибуналів та програм реабілітації для жертв. Україна активно співпрацює з ООН, Радою Європи та іншими міжнародними інституціями для отримання експертної підтримки та залучення ресурсів, необхідних для впровадження перехідного правосуддя[39].

Незважаючи на значні зусилля, процес інтеграції механізмів перехідного правосуддя в Україні стикається з низкою викликів. Серед них – необхідність забезпечення політичної волі, подолання бюрократичних перешкод, а також формування суспільної підтримки для реалізації відповідних реформ. Крім того, важливою є координація між різними гілками влади та громадянським суспільством для досягнення спільних цілей. Проте, успішна інтеграція механізмів перехідного правосуддя здатна забезпечити стійкий мир, відновлення справедливості та довіри громадян до державних інституцій, що є запорукою демократичного розвитку країни.

ВИСНОВКИ

У процесі відновлення прав людини на деокупованих територіях України важливо оцінити ефективність наявних правових механізмів, запропонувати шляхи їх удосконалення та визначити перспективи міжнародної співпраці у цій сфері.

Після деокупації територій України держава впровадила низку правових механізмів, спрямованих на відновлення прав людини та реінтеграцію постраждалого населення. Зокрема, розроблено Стратегію відновлення державної влади та реінтеграції населення деокупованих територій України на період до 2026 року, яка визначає основні напрями та завдання у цій сфері. Проте, аналіз практичної реалізації цих механізмів виявляє низку проблем. Серед основних викликів – недостатня координація між органами державної влади та місцевого самоврядування, брак фінансових та людських ресурсів, а також складнощі у відновленні документів та прав власності громадян, які

[38] Тези до Концепції перехідного правосуддя. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. URL: https://ppu.gov.ua/press-center/tezy-do-kontseptsiyi-perehidnogo-pravosuddya

[39] Навіщо українцям перехідне правосуддя: Олександр Павліченко про глобальні проєкти УГСПЛ. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/navishcho-ukraintsiam-perekhidne-pravosuddia-oleksandr-pavlichenko-pro-hlobalni-proiekty-uhspl/

проживали на окупованих територіях. Крім того, існують проблеми з визнанням та легітимізацією рішень, прийнятих окупаційними адміністраціями, що ускладнює процес правового врегулювання. Ці фактори свідчать про необхідність удосконалення наявних правових механізмів та розробки нових підходів для забезпечення ефективного відновлення прав людини.

Підвищення ефективності правового регулювання у сфері відновлення прав людини на деокупованих територіях потребує чітких механізмів верифікації документів, що були видані під час окупації. Визначені процедури дозволять забезпечити правову визначеність та захист прав осіб, які укладали правочини або отримували офіційні документи в умовах тимчасової окупації.

Посилення координації між державними органами та місцевим самоврядуванням сприятиме оперативному вирішенню питань реінтеграції, забезпеченню доступу до правосуддя та відновленню порушених прав громадян. Залучення громадськості та міжнародних організацій дозволить підвищити прозорість процесу, посилити довіру населення та впровадити кращі світові практики у сфері захисту прав людини.

Розробка спеціальних програм підтримки для постраждалих осіб забезпечить психологічну, соціальну та правову допомогу, що сприятиме швидшій адаптації та інтеграції цих осіб у суспільство.

Міжнародна співпраця відіграє ключову роль у відновленні правосуддя для осіб, які постраждали від окупації. Спільні розслідування та судові процеси з міжнародними партнерами сприятимуть ефективному збору доказів і забезпеченню справедливого розгляду справ. Надання фінансової та технічної допомоги допоможе відновити правову інфраструктуру та покращити кваліфікацію фахівців.

Комплексний підхід, що передбачає вдосконалення національного законодавства та активну міжнародну співпрацю, є необхідною умовою для досягнення стійкого миру та відновлення справедливості для всіх постраждалих осіб.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано правові механізми відновлення прав людини на деокупованих територіях України, охарактеризовано ключові виклики та запропоновано напрями їх удосконалення. Розглянуто національні та міжнародні правові інструменти, спрямовані на забезпечення справедливості та реінтеграції постраждалого населення. Дослідження включає аналіз юридичних наслідків окупації для правового статусу громадян, порушень основних прав людини в умовах збройного конфлікту, а також особливостей судового та адміністративного захисту осіб після звільнення територій. Окрему увагу приділено механізмам відновлення документів, громадянства та

прав власності, що є критично важливими для нормалізації життя постраждалих громадян. Розглянуто міжнародні правові механізми, зокрема роль Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду у притягненні винних до відповідальності, а також співпрацю України з ООН, Радою Європи та ОБСЄ у сфері реінтеграції населення. Особливу увагу приділено перспективам впровадження механізмів перехідного правосуддя, які є важливим елементом подолання наслідків конфлікту та забезпечення сталого миру. На основі аналізу запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання, включаючи розширення програм соціальної підтримки, створення спеціальних судових процедур для розгляду справ, пов'язаних із окупацією, а також підвищення ефективності механізмів компенсації завданої шкоди. Підкреслено важливість міжнародної співпраці для досягнення справедливості та забезпечення дотримання прав людини на звільнених територіях.

Література

1. Демиденко В.О. Роль місцевого самоврядування в реінтеграції деокупованих територій України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ II. Конституційне право; муніципальне право. С. 58-64. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/10.pdf
2. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Інформаційна реінтеграція населення деокупованих регіонів України. Загальна короткострокова програма підвищення кваліфікації. київський національний університет імені Тараса Шевченка. Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби. Київ, 2023. URL: https://ipacs.knu.ua/pages/dop/363/files/5f6768eb-5517-4e4c-b412-a884f43699c1.pdf
5. Катеренчук, І. С. Міжнародне гуманітарне право під час воєнного стану. 2022.
6. Комітет ООН визнав примусове нав'язування громадянства РФ мешканцям окупованого Криму порушенням прав людини. URL: https://suspilne.media/crimea/741945-komitet-oon-viznav-primusove-navazuvanna-gromadanstva-rf-meskancam-okupovanogo-krimu-porusennam-prav-ludini/
7. Кравчук І.І. Дискримінація за національною ознакою на окупованих територіях через призму обмеження права на освіту як прояв геноциду українського народу. Поліський національний університет.

Конституційне право; муніципальне право. С. 7-13/ URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/2.pdf

8. Мазур М. Кримінальне провадження щодо злочинів, пов'язаних із окупацією Криму та конфліктом на Донбасі, за процедурою in absentia: сучасний стан і перспективи вдосконалення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/22_05_2020_M_Mazyr_1.pdf

9. Мороз К. Практика національного реагування на внутрішнє переміщення в Україні. Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні» в межах Плану дій Ради Європи для України на 2015-2017 роки. URL: https://rm.coe.int/-/1680794ccf

10. Моффет Л. Варіанти відшкодування збитків, завданих під час війни в Україні. 2022 URL: https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B2%D1%96%D0%B8%CC%86%D0%BD%D0%B8-%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%CC%88%D0%BD%D1%96-.pdf

11. Навіщо українцям перехідне правосуддя: Олександр Павліченко про глобальні проєкти УГСПЛ. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/navishcho-ukraintsiam-perekhidne-pravosuddia-oleksandr-pavlichenko-pro-hlobalni-proiekty-uhspl/

12. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Міністерство закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi

13. Поновлення у громадянстві України. URL: https://dmsu.gov.ua/poslugi/nabuttya-gromadyanstva-ukrajni/ponovlennya-u-gromadyanstvi-ukrajni.html

14. Посібник із застосування європейської конвенції з прав людини під час надзвичайної ситуації (кримінальне судочинство). Київ, 2023. URL: https://rm.coe.int/guide-to-applying-article-15-of-the-echr/1680ac59d5

15. Правова допомога на деокупованих територіях: з якими проблемами стикаються мешканці? URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/pravova-dopomoha-na-deokupovanykh-terytoriiakh-z-iakymy-problemamy-stykaiutsia-meshkantsi/

16. Пріоритетні кроки української держави після деокупації Криму. URL: https://ppu.gov.ua/press-center/priorytetni-kroky-ukrayinskoyi-derzhavy-pislya-deokupatsiyi-krymu/

17. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text
18. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text
19. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text
20. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2923-20
21. Про основні законодавчі ініціативи 2024 року щодо осіб, постраждалих від війни. URL: https://www.vplyv.org.ua/archives/9736
22. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text
23. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». Указ Президента України №117/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533
24. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації прав внутрішньо переміщених осіб. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43494
25. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо встановлення пільгових умов орендної плати для окремих категорій. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43816
26. Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625
27. Резнікова О.О., Сьомін С.В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-05/konf_Dondas-157ee.pdf
28. Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. URL: https://everlegal.ua/rol-ta-mistse-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-systemi
29. Співробітництво з ООН. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/content/spivrobitnictvo-z-oon.html?PrintVersion

30. Стрілець І.Ю. Міжнародно-правовий досвід відшкодування шкоди, що завдана довкіллю під час міждержавних збройних конфліктів: значення для післявоєнного відновлення земель України. проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. № 7. 2023 URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_7_2023

31. Тези до Концепції перехідного правосуддя. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. URL: https://ppu.gov.ua/press-center/tezy-do-kontseptsiyi-perehidnogo-pravosuddya

32. Як відновити втрачені через війну документи на житло. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3705238-ak-vidnoviti-vtraceni-cerez-vijnu-dokumenti-na-zitlo-tri-varianti.html

33. Як Україна має діяти для захисту постраждалих від війни: 13 ключових кроків держави на 2025 рік. URL: https://zmina.ua/event/yak-ukrayina-maye-diyaty-dlya-zahystu-postrazhdalyh-vid-vijny-13-klyuchovyh-krokiv-derzhavy-na-2025-rik/

34. Як Україна повинна реагувати на судові рішення, видані в окупації? URL: https://zmina.info/articles/yak-ukrayina-povynna-reaguvaty-na-sudovi-rishennya-vydani-v-okupacziyi/

35. Як херсонцям відновити втрачені внаслідок підтоплення документи – поради юристки. URL: https://suspilne.media/kherson/524679-ak-hersoncam-vidnoviti-vtraceni-vnaslidok-pidtoplenna-dokumenti-poradi-uristki/

36. JustTalk. IN ABSENTIA під час окупації: місія нездійсненна? Discussion paper. URL: https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper

Information about the author:
Mertsalov Danylo Yuriyovych,
Postgraduate Student at the Department of Law,
Oles Honchar Dnipro National University
72, Nauky Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine